

HASAN UMUR VE ESERLERİ

Mustafa TUNÇER*

Hayatı

Hasan Umur nam-ı diğer Ömerzâde Hasan Efendi, başta tarihçiliği olmak üzere müderrisliği ve müfettişliği ile tanınan çok yönlü bir âlimdir. Ticaret hayatına da atılan Umur, yaklaşık bir yıl Samsun'da belediye Başkanlığı görevinde de bulunmuştur.

Umur, 2 Mayıs 1880 tarihinde o zamanlar Of'a bağlı Hayrat kazasının Yarı (Yığa) köyünde dünyaya geldi. İlk eğitimini babası Hacı Ömer Efendi'den alan Umur, Çamuralıoğlu Hasan Efendi'den tecvid; Kansızoğlu Salih, Molla Hasanoğlu Hasan ve Atmacaoğlu Osman Efendi'den sarf ve nahiv ilimlerini tahsil etti. Daha sonra Çalek Medresesinde eğitimine devam eden Umur, Tayyib Zühtü Efendi'den (ö. 1940) icazet aldı. 1905 yılında İstanbul'da Bergamalı Cevdet Efendi'den (ö. 1925) de icazet alarak ilmî kariyerini geliştirdi. Bir yıl sonra memleketine geri dönüp İspir ile Of'un farklı üç köyünde yedi yıl süreyle medrese hocalığı yaptı.¹

Pozitif bilimlerin öğrenilmesine önem veren Hasan Umur, diğer müderrislerden farklı olarak medrese eğitiminde bu kapsamda bir takım yenilikler getirmeye çalıştı. Örneğin Çalek Köyündeki medresede görev yaparken mevcut derslere ilk defa *yazı*, *hesap* ve *Farsça* derslerini ilave etti. Yine zamanının medreselerinde kullanılmayan yazı tahtasını ilk kez kullandı. Çalek Köyündeki görevi sırasında ilkokul müfettişliğine tayin edildi. Medreselerin hurafelerden arındırılması ve müspet ilimlerin medreselerde daha fazla cazip hale getirilmesi için dönemin Of müftüsü Bakkalzâde Hüseyin Efendi (ö. 1921) ile görüşmelerde bulundu. Trabzon'un Ruslar tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında işgal edilmesi üzerine ailesi ile birlikte zorlu bir buçuk aylık yolculuk sonucunda Samsun'un Bafra ilçesine göç etti.²

Hasan Umur, 1918 tarihinde Rusların Trabzon'dan çekilmesi üzerine köyüne geri döndü. Milli Mücadele nedeniyle tekrar Samsun'a dönen Umur, orada Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, Tayyâre Cemiyeti (Türk Hava Kurumu), Himâye-i Etfâl Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), Türk Ocağı, Ticaret Odası, Zahire Borsası ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetinde (Kızılay) başkanlık ve azalık sıfatıyla görevler üstlendi. Milli mücadele konusunda cami kürsülerinden yaptığı vaazlarda halkı bilinçlendirmeye çalıştı. Hasan Umur'un en önemli görevi ise Samsun'da belediye Başkanlığı yapmış olmasıdır. 10 Ocak 1934'ten 25 Ekim 1934 tarihine kadar yaklaşık on ay süren bu görev sırasında hükümet tarafından takdirname ile ödüllendirildi.³ Uzun yıllar İstanbul ve Samsun'da ticaretle uğraşan Umur, 97 yaşındayken 1977 yılında İstanbul'da vefat etti.⁴

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mustafatuncer061@hotmail.com

¹ Hasan Umur, *Of Tarihine Ek* (İstanbul: Birlik ve Basın Yayınevi, 1956), 192.

² Umur, *Of Tarihine Ek*, 163-165. Umur, hazin göç yolculuğuna başlamadan şu cümleleri kullanır: "8 Mart 1332 Rûmî Çarşamba günü ağ-layarak köyümüzden evimizden ayrılıyoruz. Artı elveda köyümüze, evimize elveda!.. Ecdadımızın asırlarca yaşadığı güzel köyümüz, baba-mızın da bizim de doğup büyüdüğümüz evimiz artık bizim değildir. Belki birkaç saat sonra düşman köyümüzü, evimizi işgal etmiş olacaktır. Ne acı akıbet, ne büyük felaket!.." (Bk. Hasan Umur, *Of ve Of Muharebeleri* (İstanbul: Güven Basımevi, 1949), 58.)

³ Umur, *Of Tarihine Ek*, 192-193.

⁴ İsmail H. Demircioğlu, "Trabzonlu Bir Yerel Tarihçi: Hasan Umur", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 6/22 (2009), 117; Nasrullah Hacı-müftüoğlu, "Oflu Hoca Efendi İsmi Markalaştırılan Âlimler", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, ed. Şenol Saylan- Betül Saylan (İstanbul: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016), 1/50.

Hasan Umur, hayatı boyunca yoğun görev ve meşgaleleri olmasına rağmen birçok eser kaleme alıp neşretmiştir. Bu eserler ağırlıklı olarak doğduğu yer olan Trabzon/Of ilçesi ile Samsun ili hakkındadır. Çoğu birinci elden kaynaklara yani arşiv belgelerine dayalı hazırlandığı için ayrı değere sahiptirler. Bu açıdan söz konusu eserler akademik çalışma yapacak olanlara ilmî açıdan katkı sunmaya namzet eserlerdir. Medrese hocası olması nedeniyle kaleme aldığı kitapların başlıkları ne olursa olsun tüm eserlerinde dini konularda bilgiler vermeye, dini ve ahlaki yaşayış konusunda gençlere tavsiyelerde bulunmaya özen göstermiştir. Pozitif ilimlere önem veren Umur, müfettişlik görevine atandığında ilçenin pek çok tarafını dolaşma fırsatı bularak medrese ile mektep arasındaki farkları keşfetmiş ve bu konuya ilişkin şu tespitte bulunmuştur: “*Mektepleri teftiş ederken medreselerin durumunu daha iyi anladım. Müspet ilimler medreseye girmeyince hurafelerden kurtulamayacağına kani oldum.*”⁵

Eserleri

1. Samsun’da Müdafaayı Hukuk

Hasan Umur’un matematik öğretmeni olan Adil Pasin’le beraber hazırlamış olduğu bu kitap, 1944 yılında basılmış olup 63 sayfadan oluşmaktadır. Akıcı ve anlaşılır bir üslubun kullanıldığı eser, Umur’un diğer bazı eserleri gibi çeşitli il ve ilçe Halk Kütüphanelerinde bulunabilmektedir. Bu eserde Nizamnamesi Erzurum ve Sivas Kongrelerinde hazırlanan Müdafaayı Hukuk-u Milliye Cemiyetinin Samsun ve civarındaki faaliyetleri ele alınmaktadır. Samsun’daki bu cemiyetin kuruluşunda yer alan bazı kişilerin resimleri ile de desteklenen eser, Samsun Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin kuruluşu, çalışma alanları, yürüttüğü faaliyetler ve cemiyetin karşılaştığı zorluklar bir tarihçe şeklinde verilmiştir. Hasan Umur, eserin önsözünde Samsun Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin hizmet ve faaliyetlerini tam olarak ortaya koyan bir eser vücuda getiremediklerini ancak böyle bir mütevazı çalışmanın ileride bu alanda yapılacak çalışmalara kaynaklık edebilecek hüviyette bir eser olduğunu belirtmektedir.⁶

Başta Türkiye Büyük Millet Meclisi olmak üzere çeşitli kişi ve kuruluşlarla yapılan yazışmalara (orijinal telgraf, mektup formatında) yer verilen eserde dönemin dikkat çeken bazı sosyal olaylarına, Türkiye Büyük Millet Meclisine aza seçiminde yaşanan tartışmalara, İstiklal Mahkemesinin bazı uygulamalarına, Pontus eşkıyası ile yapılan mücadelelere yer verilmektedir. Ayrıca eserde kısa Pontus tarihi, Pontus çetelerinin il ve ilçelerde Türkler aleyhinde sürdürdükleri faaliyetler, Rumların Türklere karşı kışkırtma faaliyetleri ve gerçekleştirdikleri cinayetler de kısaca gündeme alınmaktadır. Bu eser Milli Mücadele döneminde Samsun ilinde yaşanan bazı tarihi olayları işlemesi dolayısıyla yerel tarih açısından bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır.

2. Samsun’da On Beş Sene

Eserin adından da anlaşılacağı üzere Birinci Dünya Savaşı’nın ardından göç ettiği Samsun’daki on beş yılını anlatan Umur, bu süreçte Samsun’da bulunan eğitim kurumları, kendisinin görev yaptığı çeşitli dernek ve kuruluşlar hakkında bilgiler vermekte, Samsun belediye başkanlığı görevi sırasında yaşadığı bazı hatıraları anlatmakta, kısaca Samsun’un 1918’den 1933 yılına kadar on beş yıllık sosyal fotoğrafını çizmektedir. Yazar, diğer eserlerde olduğu gibi bu eserinde de yer yer dini konulara değinmekte ve özellikle gençlere yönelik bazı tavsiyelerde bulunmaktadır.⁷

3. Of ve Of Muharebeleri

Hasan Umur’un Of tarihi üzerine kaleme aldığı eserlerin ilki olan bu kitap, Of’un tarihî süreçteki seyrini konu edinmekte ve Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Rusların bölgeyi işgali nedeniyle ailesiyle

⁵ Umur, *Of Tarihine Ek*, 192.

⁶ Hasan Umur- Adil Pasin, *Samsun’da Müdafaayı Hukuk* (Y.y.: Tan Matbaası, 1944), 4.

⁷ Demircioğlu, “Trabzonlu Bir Yerel Tarihiçi: Hasan Umur”, 118.

beraber Samsun'a göç edişini ayrıntılı bir şekilde hikâye etmektedir. Bu kitap İstanbul'da 1949 yılında Güven Basımevinde yayınlanmış olup 144 sayfadır.

Beş bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Of'un kısa tarihi, Of kelimesinin menşei, yörenin müslümanlaşma süreci, Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın idamı, medrese eğitiminin kalitesinin düşüş nedenleri ve geliştirme tedbirleri, müderrislerde bulunması gereken özellikler, başta icazet aldığı hocası Tayyib Zühtü olmak üzere bazı müderrislerin hayat hikâyeleri konu edinilmektedir. Umur, Of'un İslamlaşma sürecinin yörede anlatılan ve büyük ölçüde kabul gören üç Maraşlı kardeşin Maraş'tan gelerek ilçe halkının İslam'ı kabulünde son derece etkili olduğu görüşünün doğru olmadığını yörede konuşulan diller ve şiveler üzerinde yaptığı analizle anlatmaya çalışmaktadır. O ayrıca savunduğu bu görüşünü bazı tarihi kaynakların Müslüman halkların Of yöresine çeşitli bölgelerden göç ettiğine dair bilgiler ile desteklemeye çalışmaktadır.⁸

İkinci bölümde Rusların 1915 yılında Of ve civarını işgal etmesi sırasında yaşanan muharebeler ve bölge halkının zorunlu göç hikâyeleri anlatılmaktadır. Kitapta eli silah tutan Of halkının askerlerle beraber gösterdiği üstün mücadeleye değinen yazar, karşı tarafın üstün kuvvetlerine karşı halkın çok fazla direnç gösteremediğini ancak tüm olumsuzluklara ve kısıtlı imkânlarla rağmen Rize ve Sürmene bölgelerinde Rus ordusunun çok fazla dirençle karşılaşmadan yol aldığı halde Of'ta 20 gün boyunca durdurulduğunu, daha sonra düşman kuvvetlerinin deniz tarafından katılan takviye birlikler sayesinde üstünlüğü ele geçirdiklerini belirtmektedir.⁹ Of'taki muharebelerin mağlubiyetle sonuçlanması bölge halkını batıya doğru göçe zorladığından bahsetmektedir. Bu muharebeler sırasında her iki taraftan ölenlerin sayısının bilinemeyeceğini ancak yaklaşık olarak düşman kuvvetlerinden 3-4 bin civarında zayıat olduğunu Türk tarafında ise şehit sayısının bu rakamlardan daha az olduğunu tahmin ettiğini bildirmektedir.¹⁰

Üçüncü bölümde aile hayatının önemine, insanlar arası ilişkilerin nasıl olması gerektiğine değinilmekte, bölgedeki eğlence hayatı gibi sosyal hayata ilişkin hususlar değerlendirilmektedir.¹¹

Dördüncü bölümde yazarın gerek Of'ta bulunduğu yıllarda ve gerekse Samsun, İstanbul gibi illere yaptığı seyahatlerde yaşadığı bazı olaylar ve hatıralar gündeme alınmaktadır.¹²

Beşinci bölümde de Of yöresine dair çeşitli efsanelerden ve cin-peri türü metafizik olaylardan söz edilmektedir.¹³

4. Of Tarihi Vesikalar ve Fermanlar

Bu kitap, Of,¹⁴ bugünkü Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat ilçelerinin tarihine ilişkin en orijinal ve birinci el arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanan bir eserdir. 176 sayfadan oluşan eser 1951 yılında İstanbul'da basılmıştır. Of ve köyleri konusunda en kapsamlı çalışmalardan biri olan bu kitabın yeni baskısı mevcut olmayıp ilk baskılarından bazı nüshaları çeşitli il ve ilçe Halk Kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Umur, bu eserini Yavuz Sultan Selim (ö. 1520) döneminde hazırlanmış olan ve İstanbul Başbakanlık Arşivinde (no: 52) bulunan hicrî 921 (m. 1515) tarihli tahrir defterini esas alarak kaleme almıştır. Ancak yer yer yıllara göre meydana gelen değişikliklere de atıfta bulunmak üzere 961/1515 ve 991/1583

⁸ Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, 8-17.

⁹ Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, 43-65.

¹⁰ Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, 65.

¹¹ Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, 66-93.

¹² Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, 94-107.

¹³ Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, 108-144.

¹⁴ Hasan Umur'un yaşadığı dönemde Of nispeten büyük bir ilçe olup daha sonra sırasıyla Çaykara (1948), Dernekpazarı (1990) ve Hayrat (1991) nahiyeleri ilçe statüsü kazanmıştır. Bu çalışmada Of ilçesi dendiğinde coğrafi açıdan söz konusu diğer ilçe topraklarını da kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır.

tarihli tahrir defterinden de yararlanmıştı. Özellikle Of'un zaman içerisinde nüfus oranında oluşan değişikliklerden söz ederken her üç tahrir defterine müracaat etmiştir.

Of yöresinde Müslim ve gayri Müslim nüfusun yıllara göre değişikliğine özel ihtimam gösteren Umur, bölgenin hicri 864 (m. 1461) tarihinde fethedilmesinden itibaren 921/1515 tarihli tahrir defterinin hazırlanmasına kadar 57 yıllık dönemde Of'ta sadece 50 kadar Müslüman bulunduğunu belirtmektedir. Eserin giriş kısmında 921/1515, 961/1554 ve 991/1583 tarihli tahrir defterlerine göre köy isimlerini ayrı ayrı veren müellif, daha sonra Of'uların Türk olduğuna dair özel bir parantez açarak açıklamalarda bulunmaktadır. Ayrıca daha önce gayri Müslim olan Of'uların 991/1583 yılına geldiğinde birçok köyde Müslümanların sayısının gayri Müslimleri geçtiğini, bu tarihten itibaren müslümanlaşma sürecinin ivme kazandığını ancak yörede yaygın olan inanca göre Maraşlı üç kardeşin irşatlarıyla kısa sürede halkın Müslümanlığı kabul ettiğine dair görüşün yanlış olduğunu ifade etmektedir.¹⁵

Kitabın ana omurgasını oluşturan birinci kısımda yazar, Of köylerinde kaç hane bulunduğunu, bu hanelerde kaç bekâr ve dul yaşadığını belirtmektedir. Yukarıda belirtilen her üç tahrir defterine göre Müslüman sayılarını da vermektedir.¹⁶ Kitabın ana omurgasının ikinci kısmında da birey, aile, mahalle veya köyler arasında meydana gelen sosyal hayata ilişkin hukukî davaların sonuçlarını bildiren 129 adet ferman yer almaktadır.¹⁷ Kitabın son bölümünde de kısa bir *lügatçe* bulunmaktadır. Kısaca bu eser, Of ilçesinde yaklaşık 600 yıllık zaman diliminde meydana gelen değişiklikleri vesika ve fermanlar eşliğinde vermesi dolayısıyla yerel tarih açısından önemli bir tarihi kaynak hüviyetindedir.

5. Of Tarihine Ek

Hasan Umur'un Of tarihiyle ilgili birinci elden arşiv belgelerine dayalı olarak vücuda getirdiği ikinci çalışmadır. 1956 yılında İstanbul'da Birlik Basın ve Yayınevinde basılmış olan bu kitap 208 sayfadır. Önceki eserlerden farklı olarak ilk defa *içindekiler* bölümünün bulunduğu bu kitabın sonunda sekiz sayfalık *lügatçe* ve iki sayfalık *yanlış-doğru cetveli* yer almaktadır. Umur, bu eserini Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde yer alan Trabzon'a ait şer'i mahkeme kayıtlarını esas alarak hazırlamıştır. Arşivde 209 parça defter üzerinde yaklaşık 30 bin sayfayı gözden geçirerek eserini kaleme aldığını belirten Umur, Of'un tarihiyle yakından ilgili olan 100 fermanı eserine kaydetmiştir.¹⁸ Kitapta şeriye sicillerinin deşifre edilmiş hallerinin yanında bazılarının orijinal metinleri de bulunmaktadır.

Of Tarihine Ek adlı eseri sadece Of tarihine ait bir eser olarak görmek yanlış olur. Zira bu kitabın başlığı ile içeriği arasında çok fazla uyum olduğu söylenemez. Kitabın ana konusu Of'un tarihi olsa da aşağıda da konu başlıklarına değinileceği gibi doğrudan Of tarihi ile ilgili olmayan¹⁹ bazı dinî konular, Umur'un yurt dışına gerçekleştirdiği seyahatlerdeki izlenimleri de kitabın muhtevasına dâhil edilmiştir. Bu bağlamda Umur, kitabın önsözünde bu konuya değinerek Of tarihi ile ilgili olmayan konu başlıklarını ayrı bir kitap halinde neşretmeyi düşündüyse de bazı başlıkların kısmen ana başlıkla olan bağlantısı dolayısıyla bu kitap içerisinde ayrı bir bölüm olarak neşretmeyi uygun görmüştür.

Bu kitabın birinci kısmında Of, bugünkü Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat ilçelerini kapsayan Osmanlı dönemine ait pek çok ferman ve vesikaya yer verilmektedir. Bu vesika ve fermanlarda daha çok

¹⁵ Bk. Hasan Umur, *Of Tarihi Vesikalar Fermanlar* (İstanbul: Güven Matbaası, 1951), 12-25.

¹⁶ Bk. Umur, *Of Tarihi Vesikalar Fermanlar*, 25-62.

¹⁷ Bk. Umur, *Of Tarihi Vesikalar Fermanlar*, 62-163.

¹⁸ Umur, *Of Tarihine Ek*, 1.

¹⁹ Umur, eserin ana başlığından o kadar uzak ve ilginç konulara da değinir ki, bir an bu başlığın burada ne işi var demek gelir içinizden. Örneğin giriş kısmında ilam, vesika ve fermanlar konusuna geçmeden önce Ay'ın yapısı, yaşı, ilk teşekkülü hakkında bile bazı bilgiler vermektedir. (Bk. Umur, *Of Tarihine Ek*, 3-11.)

emlak alım-satımı ve bu konuda yaşanan uyuşmazlıklar, Of'a bağlı yedi köyün Anakra²⁰ kalesine sürgün edilmesi; cinayet, nikâh, mer'a ve miras davaları; bazı önde gelen şahsiyetlerin hal tercümeleri (biyografileri) ve müftü tayinleri gibi pek çok farklı konu hakkında bilgi verilmekte ve hükme bağlanmaktadır.²¹

Eserin ikinci kısmında Hasan Umur bir müderris olması itibarıyla dini konulardan da bahsetmekte ve bazı tartışmalı konularda kendi görüşünü izhar etmektedir. Örneğin Türkçe ezan ve Türkçe ibadet (namaz) konularına değinen Umur, Müslüman Türklerin ezan ve namazda okunan Arapça ifadelerin anlamlarının bilinmesi gerektiğini, ancak bu şekilde ibadetin lezzetine varılabileceğini belirttiikten sonra arzu edenlerin Türkçe diliyle namaz kılabileceğini ifade etmektedir.²² Arıca bu konuların dışında şeytanın insan üzerindeki etkinliği, İslam dininin ilim öğrenmeyi teşvik ettiği, taassuba varmanın mahzurları ve insan hürriyeti gibi dinî konuları da gündem yaparak tartışmaktadır.²³

Kitabın üçüncü ve dördüncü bölümünde de yazar Mısır, İngiltere, Fransa, İsviçre ve İtalya seyahatlerindeki hatıralarından, bu ülkelerde ziyaret ettiği müze, galeri, parlamento, hayvanat bahçesi gibi mekânlardaki izlenimlerinden söz etmektedir.²⁴

6. Kuyucu Murat Paşa

Umur'un kaleme aldığı eserlerin sonuncusu olan bu eser, lisede okuyan oğlu için hazırlanmış olduğu ders notlarını daha sonra kitap haline çevirip bastırması ile oluşmuştur. Kitapta, Kuyucu Murat Paşa'nın²⁵ (ö. 1611) kişiliği, icraatları ve bu dönemdeki Osmanlı İmparatorluğunun konjonktürel konumuna dair bilgilere yer verilmektedir. Umur, bu eserinde Murat Paşa'nın Anadolu'da pek çok kişinin ölümüne sebep olmasına karşın, devletin yararına gerçekleştirdiği hizmetler nedeniyle Osmanlıda kayda değer şahsiyetlerden biri olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁶

Sonuç

1880 yılında Trabzon'un Of ilçesinde dünyaya gelen ve medreselerde yazı, matematik vb. müspet ilimlere dair derslerin okutulması, yazı tahtasının kullanılması gibi döneminin ilerisinde bir pedagojik bakış açısına sahip olan Hasan Umur, bir dönem medreselerde müderris ve ilköğretimde müfettiş olarak görev yapmıştır. Rusların bölgeyi işgali sırasında Samsun'a göç etmek zorunda kalan Umur, Samsun'da milli mücadele çalışmalarına aktif olarak katılmış, birçok sivil toplum örgütünde ya yönetici ya da üye olarak toplum yararına çalışmalarda bulunmuştur. Bir yıl kadar Samsun Belediye başkanlığı görevinde de bulunan Umur, Trabzon'un Of ilçesi ve Samsun'un tarihi üzerinde kıymetli eserler meydana getirmiştir. Bu eserler yerel tarihçilik açısından üstün değere sahip olup birinci elden arşiv belgelerine dayalı olarak kaleme alındığı için araştırmacılara yönelik ilk müracaat kaynağı hüviyeti taşımaktadırlar.

²⁰ Anakra/Anagra'nın bugünkü Abhazya Özerk Cumhuriyeti'ndeki Gagra kasabası olması büyük bir ihtimaldir. (Bk. Ali Çelik, *Trabzon Çaykara Halk Kültürü* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2005), 38)

²¹ Umur, *Of Tarihine Ek*, 23-99.

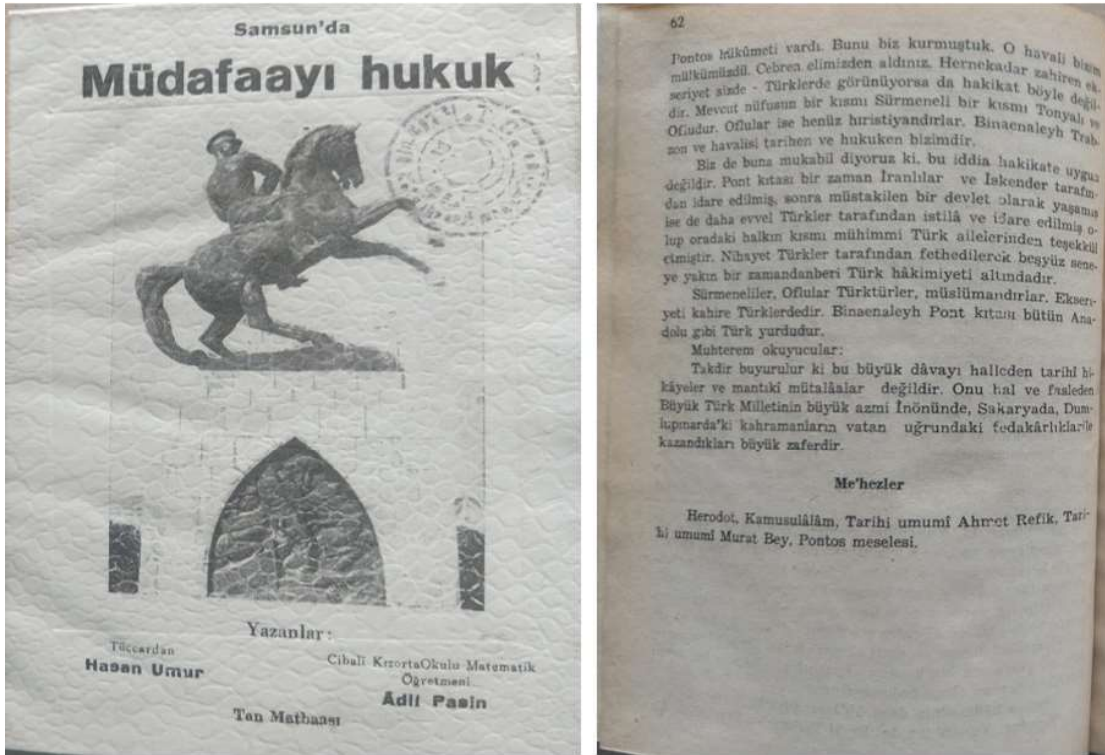
²² Umur, *Of Tarihine Ek*, 124-132.

²³ Umur, *Of Tarihine Ek*, 103-157.

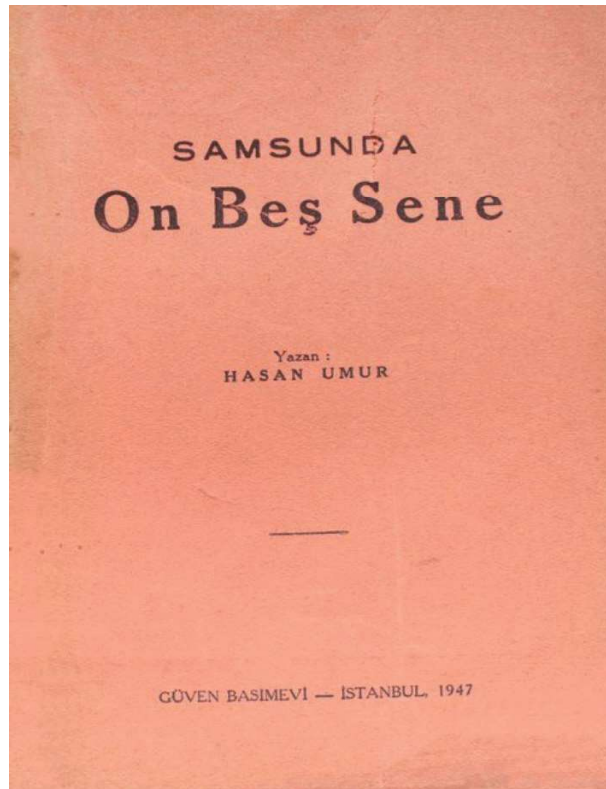
²⁴ Umur, *Of Tarihine Ek*, 159-188.

²⁵ Kuyucu Murat Paşa, Osmanlı döneminde I. Ahmet'in padişahlığı sırasında beş yıl sadrazamlık görevinde bulunmuş bir devlet adamı olup Anadolu'da ortaya çıkan Celali isyanlarında ayaklanmaya kalkışanları ortadan kaldırmasıyla tanınmaktadır. (Geniş bilgi için bk. Ömer İşbilir, "Kuyucu Murat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/507-508.)

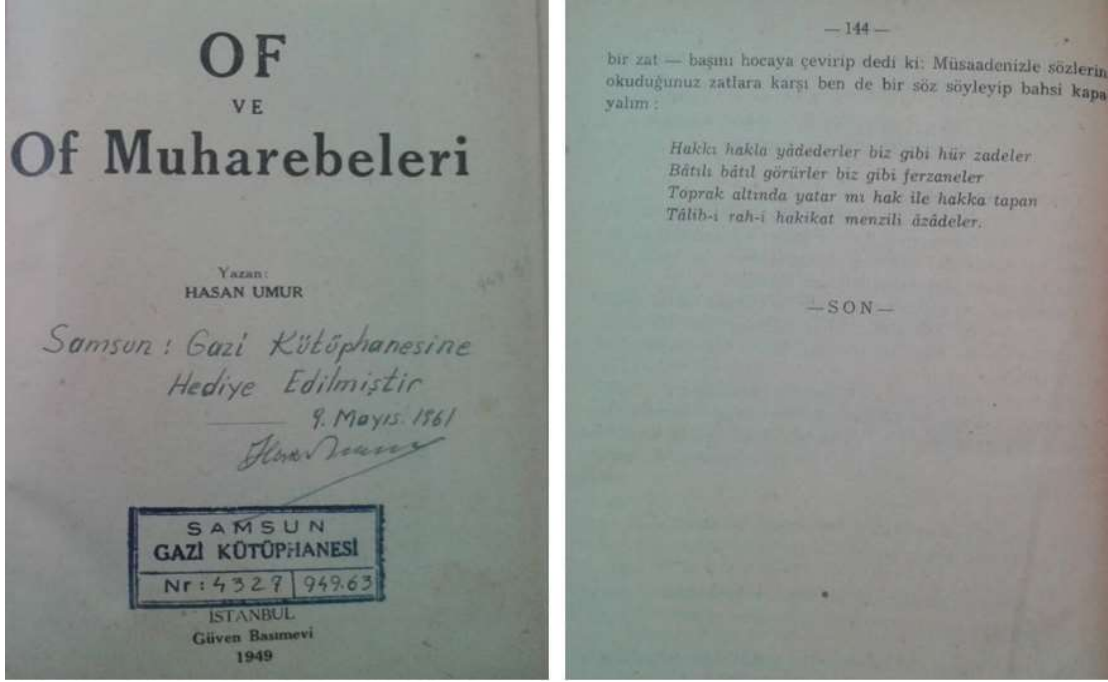
²⁶ Demircioğlu, "Trabzonlu Bir Yerel Tarihçi: Hasan Umur", 121.

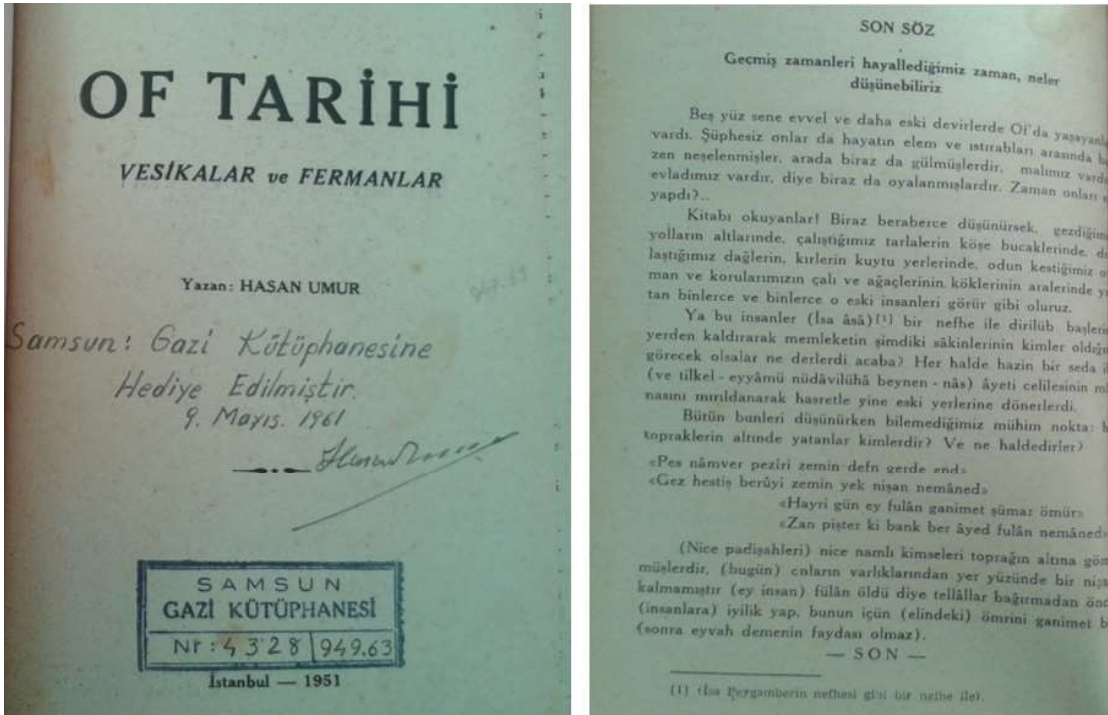
Resim 1: Samsun'da Müdafaayı Hukuk, ilk ve son sayfası

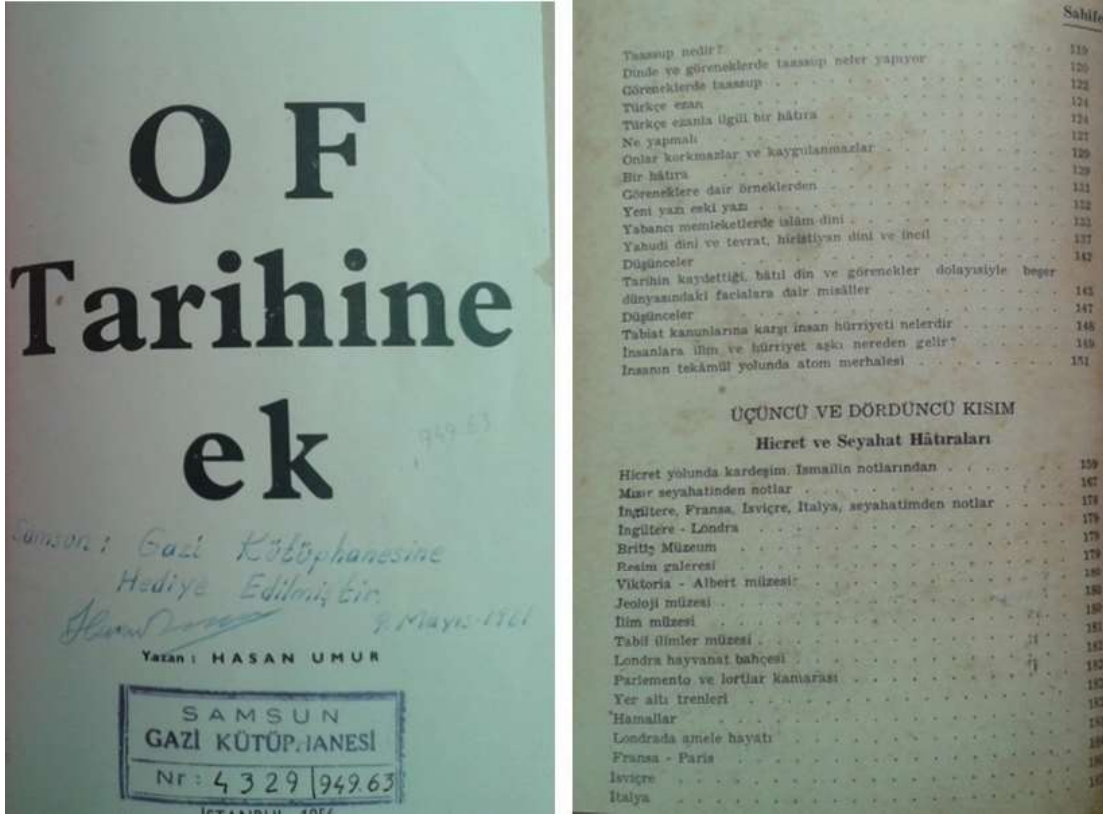
Resim 2: Samsun'da On Beş Sene, ilk sayfa.

Resim 3: Of ve Of Muharebeleri, ilk ve son sayfası

Resim 4: Of Tarihi Vesikalar Fermanlar, ilk ve son sayfası

Resim 5: Of Tarihine Ek, ilk ve son sayfası

Kaynakça

- Çelik, Ali. *Trabzon Çaykara Halk Kültürü*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi 2005.
- Demircioğlu, İsmail H. "Trabzonlu Bir Yerel Tarihçi: Hasan Umur", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6/22 (2009), 115-122.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Of lu Hoca Efendi İsmi ni Markalaştıran Âlimler", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dinî Hayat Sempozyumu*. ed. Şenol Saylan- Betül Saylan. 2 Cilt. İstanbul: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016.
- İşbilir, Ömer. "Kuyucu Murad Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/507-508. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Umur, Hasan-Pasin, Adil. *Samsun'da Müdafaa-yı Hukuk*. Y.y.: Tan Matbaası, 1944.
- Umur, Hasan. *Of ve Of Muharebeleri*. İstanbul: Güven Basımevi, 1949.
- Umur, Hasan. *Of Tarihi Vesikalar Fermanlar*. İstanbul: Güven Matbaası, 1951.
- Umur, Hasan. *Of Tarihine Ek*. İstanbul: Birlik ve Basın Yayınevi, 1956.